

НАПРЯМКИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ КОНТРАКТНИХ ВІДНОСИН НА РИНКУ ПРИРОДНОГО ГАЗУ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ТРЕТЬОГО ЕНЕРГЕТИЧНОГО ПАКЕТА ЄС

© 2015 ЮХИМЕЦЬ Р. С.

УДК 338.26.01, 338.242.4, 339.972

Юхимець Р. С. Напрямки трансформації державного регулювання контрактних відносин на ринку природного газу України в контексті третього енергетичного пакета ЄС

Європейське законодавство не встановлює конкретних правил, за якими мають бути реформовані національні ринки, натомість визначаючи лише базові принципи їх подальшого функціонування. У даній статті проводиться аналіз формальних засад у сфері встановлення мінімального рівня стандартів якості функціонування ринку, визначаються можливі впливи ринкових методів державного регулювання на поведінку суб'єктів господарювання при запровадженні європейських норм і принципів. Виявлено відмінності в сутності ліцензування та газотранспортних договорів з операторами: головною метою ліцензування є захист кінцевих споживачів, а головною метою укладання контрактів з TSO – забезпечення господарських відносин на ринку. Тому, виходячи з таких позицій, були проаналізовані провідні європейські практики регулювання ліцензування та газотранспортних договорів, досліджено вплив основних та додаткових вимог до національного ринку та зауважено, як дані вимоги можуть стати бар'єрами для відкритості українського ринку.

Ключові слова: ринок природного газу, ліцензування, третій енергетичний пакет, мережеві оператори.

Бібл.: 9.

Юхимець Роман Сергійович – аспірант, молодший науковий співробітник Інституту економіки та прогнозування НАН України (вул. Панаса Мирного, 26, Київ, 01011, Україна)

E-mail: r.uhimets@gmail.com

УДК 338.26.01, 338.242.4, 339.972

Юхимець Р. С. Направления трансформации государственного регулирования контрактных отношений на рынке природного газа Украины в контексте третьего энергетического пакета ЕС

Европейское законодательство не устанавливает конкретных правил, по которым должны быть реформированы национальные рынки, оно лишь определяет базовые принципы их дальнейшего функционирования. В данной статье проводится анализ формальных основ в сфере установления минимального уровня стандартов качества функционирования рынка, определяется возможное влияние рыночных методов государственного регулирования на поведение хозяйственных субъектов при введении европейских норм и принципов. Выявлены различия в сущности лицензирования и газотранспортных договорах с операторами: главной целью лицензирования является защита конечных потребителей, а главной целью заключения контрактов с TSO – обеспечение хозяйственных отношений на рынке. Поэтому, исходя из данных позиций, были проанализированы ведущие европейские практики регулирования лицензирования и газотранспортных договоров, исследовано влияние основных и дополнительных требований к национальному рынку и отмечено, как данные требования могут стать барьерами для открытости украинского рынка.

Ключевые слова: рынок природного газа, лицензирование, третий энергетический пакет, сетевые операторы.

Библ.: 9.

Юхимец Роман Сергеевич – аспірант, младший научный сотрудник Института экономики и прогнозирования НАН Украины (ул. Панаса Мирного, 26, Киев, 01011, Украина)

E-mail: r.uhimets@gmail.com

UDC 338.26.01, 338.242.4, 339.972

Yuhimets R. S. Directions of Transforming the State Regulation of Contractual Relations at the Natural Gas Market of Ukraine in the Context of the European Third Energy Package

The European legislation does not impose specific rules, according to which national markets must be reformed, it merely defines the basic principles for their continued functioning. This article analyzes the formal foundations in the field of establishing minimum level of the quality standards as to market operation, determines the possible impact of market methods of the State regulation on the behavior of economic agents in the course of the introduction of European standards and principles. Differences in both licensing and natural gas contracts with operators have been disclosed: the main purpose of licensing is to protect end-users, whereas the main purpose of contracts with the TSO is provision of economic relations at the market. Therefore, on the basis of these positions, the leading European practices for regulating the licensing and natural gas contracts have been analyzed, influence of the basic and advanced requirements for the national market has been examined and a conclusion has been made that these requirements can become barriers to the openness of Ukrainian market.

Key words: natural gas market, licensing, third energy package, network operators.

Bibl.: 9.

Yuhimets Roman S. – Postgraduate Student, Junior scientific researcher, Institute for Economics and Forecasting of NAS of Ukraine (vul. Panasa Myrnogo, 26, Kyiv, 01011, Ukraine)

E-mail: r.uhimets@gmail.com

Ринок природного газу України знаходиться на роздоріжжі в умовах зростаючих викликів забезпечення надійності постачання палива та адаптації внутрішніх правил до європейських вимог. Європейське законодавство не встановлює конкретних правил, за якими мають бути реформовані національні ринки, натомість визначаючи лише базові принципи їх подальшого функціонування. Однак існування проблем у перешкоджанні вільному доступу до включення в місячні проекти балансу, фактичну залежність транспортного оператора від монопольного впливу однієї компанії, державні зловживання привілейованим становищем

НАК «Нафтогаз України» стає актуальним для України в межах потреби реформування газового ринку задля забезпечення нових вимог до безпеки ринку та якості надання послуг, виконання попередньо взятих на себе європейських зобов'язань та досягнення власних національних пріоритетів розвитку енергетичних ринків. Прийняття нового закону України «Про ринок природного газу» повинно забезпечити формування нової інституційної бази для функціонування ринку, що передбачала б відповідну трансформацію підходів до державного регулювання діяльності галузевих підприємств. Нова роль держави на ринку визначатиметься тепер

значною мірою за допомогою ліцензування як контрактного договору, що визначає новий стандарт діяльності суб'єктів, а також договорами з газотранспортними операторами, що безпосередньо формують правила господарських відносин на ринку.

Мета роботи полягає у визначенні нової ролі державного регулювання під впливом третього енергетичного пакета у сфері ліцензування та контрактних відносин з газотранспортними операторами задля підвищення енергетичної безпеки, диверсифікації поставок і зниження енергоемності економіки.

Відповідно до законів України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» і «Про заходи функціонування ринку природного газу», Указу Президента України від 23.11.2011 р. № 1059 «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері енергетики» на ринку газу для здійснення господарської діяльності з транспортування природного газу трубопроводами, розподілу природного газу, постачання природного газу за регульованим тарифом, постачання природного газу за нерегульованим тарифом та зберігання природного газу необхідно отримати ліцензію [1]. Незважаючи на зазначений перелік видів економічної діяльності, що потребують ліцензування, нормативно окресленого регламенту (окрім загальних процедур для всіх видів ліцензій), що відображав би на законодавчому рівні процедуру ліцензування в нафтогазовому секторі, не існує. Згідно зі ст. 12 ЗУ «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» ліцензування видів економічної діяльності, що стосується використання обмежених ресурсів, до яких відноситься постачання та зберігання природного газу, у разі надходження кількох заяв про видачу ліцензій, здійснюється за процедурою відкритих конкурсів [2]. Порядок видачі ліцензій визначено на рівні наказу Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (НКРЕКП), яке в даному випадку є лише однією зі стадій процедури ліцензування. Також процедури ліцензування економічної діяльності в нафтогазовому секторі доцільно розділяти на одержання спеціальних дозволів користування нафтогазоносними надрами (діяльність з видобутку нафти та газу) та діяльність з подальшої реалізації нафти і газу, що стосується певних видів господарської діяльності, які підлягають ліцензуванню.

Основним законодавчим актом, що визначає нормативну базу транспортування природного газу, є Закон України «Про трубопровідний транспорт». В Україні лише дві державні компанії (Укртрансгаз і Чорноморнафтогаз) володіють ліцензіями на транспортування газу магістральними трубопроводами. Однак у 2014 р. Верховна Рада України внесла поправки до Закону, якими дозволяє приватизувати 49% газотранспортної системи (ГТС), у разі чого структура управління ГТС України зазнає змін, а на український ринок зможуть зайти іноземні оператори.

На сьогоднішній день існує близько 280 компаній, що мають ліцензію на постачання газу за нерегульованим тарифом в Україні. Однак всупереч тому, що дані постачальники вважаються постачальниками за нерегульова-

ними тарифами, НКРЕКП встановлює цінові обмеження на природний газ, що має постачатися для промислових і комерційних споживачів. До набуття чинності нового закону про ринок природного газу газові трейдери (оптові постачальники) для здійснення своєї діяльності все ще зобов'язанні отримати ліцензію на постачання природного газу за нерегульованими тарифами [3]. Також існує проблема домінуючого становища НАК «Нафтогаз України» на ринку природного газу України, коли вона може бути не завжди згідною з експортно-імпортними замовленнями приватних компаній, і тому є ймовірність здійснення ціленаправлених дій з перешкоджання включенню даних обсягів газу в проект балансу. Таким чином, поки оператор передачі газу не буде остаточно незалежним від державної монопольної компанії, усі подібні замовлення будуть узгоджуватися з потребами власне самої НАК «Нафтогаз України».

Учасники ринку, що прагнуть здійснювати господарчу діяльність, таку як постачання газу кінцевим споживачам (постачальники), оптову торгівлю (трейдери) або забезпечення транспортування газовими мережами (*shippers*), потребують установлення загальних рамок регулювання, що обумовлює необхідність затвердження відповідних вимог до критеріїв забезпечення даних функцій на ринку. Дані рамки регулювання можуть забезпечуватися двома основними формами:

- ✦ ліцензіями або іншими дозволами, що видаються державними органами відповідного відання;
- ✦ договорами передачі газу з газотранспортними операторами (TSO).

Необхідно чітко розрізнити дані основні форми регулювання ринку природного газу, оскільки вони як відрізняються у застосуванні, так і несуть різні наслідки для учасників ринку. Ліцензування слід розуміти як дозвіл відповідного державного органу здійснювати певну економічну діяльність на ринку. У даному випадку ліцензія виступає як договір, контракт між державою та господарючим суб'єктом, в якому держава засвідчує відповідність суб'єкта економічної діяльності встановленим вимогам на ринку. Цим самим держава, в особі відповідних органів, встановлює та контролює певний якісний поріг функціонування ринку, що має забезпечувати його безпеку, прозорість та відкритість. Користувачі мережі, що мають намір отримати доступ або забезпечити необхідні пропускі потужності в газотранспортній мережі, укладають контракти на дані послуги з TSO. Якщо головною ціллю ліцензування є захист кінцевих споживачів, то головною метою укладання контрактів з TSO є забезпечення господарських процесів на ринку.

Сутність ліцензування полягає в тому, що воно застосовується до постачальників з урахуванням їхніх зобов'язань по відношенню до кінцевих споживачів. Ліцензія має забезпечувати мінімальний рівень якості, що досягається встановленням регулюючим органом певного набору вимог. У ЄС не встановлено чіткого переліку вимог до отримання ліцензій на ринку природного газу, тому вимоги, залежно від країни – члена ЄС, варіюються. Однак, виходячи з європейського досвіду,

у сфері ліцензування діяльності господарюючих суб'єктів на ринку природного газу доцільно виділяти загальні та додаткові вимоги [4].

У більш широкому значенні під загальними вимогами розуміється здатність суб'єкта ринку виконувати свої зобов'язання. Дані вимоги до ліцензування можуть включати такі [5]:

- ✦ вимоги до юридичної особи як суб'єкта господарювання щодо його добросовісності та відсутності правопорушень за попередні періоди. Дана вимога включає відсутність скасованих ліцензій за правопорушення, відсутність кримінальних злочинів, що пов'язані з економічною діяльністю, тощо;
- ✦ вимоги до наявності певного рівня експлуатаційних та технічних можливостей (операційні, технічні, ІТ вимоги, професійна компетентність персоналу);
- ✦ установлення критеріїв певної фінансової відповідності (достатня наявність обігових коштів, кредитоспроможність, що повинна підтверджуватися відповідними балансами та річними звітами за попередні 3 роки);
- ✦ вимоги із забезпечення (наприклад, надання доказів того, що заявник у змозі покрити поточні та майбутні зобов'язання протягом наступних 5 років; докази того, що заявник у змозі покрити мінімум 10% від очікуваного доходу в межах обслуговуючої зони наданням банківських гарантій або гарантій материнської компанії);
- ✦ вимоги до обслуговування клієнтів (вимоги щодо якості обслуговування, можливості спілкуватися зі споживачем на місцевій мові, вимоги щодо комунікації та відкритості доступу до інформації про послуги, що надаються);
- ✦ вимоги до звітності (щорічна або за запитом національного регулятора).

Деякі загальні вимоги, такі як кваліфікація персоналу або необхідні суми застави, можуть бути причиною потенційних бар'єрів для окремих учасників ринку, особливо для нових або невеликих суб'єктів ринку [6]. Також, з досвіду деяких держав ЄС, вищезгадані групи загальних вимог іноді можуть мати особливі наслідки для деяких категорій учасників ринку, що негативно впливає на ефективність функціонування ринку. Зокрема:

- ✦ *місцеві відділення та звітність.*

Вимоги до представництв іноземних компаній можуть суттєво відрізнятись від вимог до місцевих організацій (як у Болгарії). Прикладом високих вимог до звітності є Франція, де всі транспортні та постачальні компанії повинні надавати у відповідне міністерство свої сценарії постачання газу за різних погодних умов окремо для кожної категорії споживачів з урахуванням різних можливих джерел надходження ресурсу (за довгостроковими контрактами, з газосховищ, зі спотових ринків тощо);

- ✦ *установлення юридичного чи економічного розмежування між постачальниками внутрішніх ресурсів та імпортерами.*

Наприклад, у Румунії та Болгарії необхідно отримувати окрему ліцензію на імпорт природного газу;

- ✦ *установлення юридичного чи економічного розмежування між постачальниками з держав ЄС або членів Енергетичного Співтовариства та країнами, що не входять до даних міжнародних утворень.*

Для України запровадження даної норми може ґрунтуватися на політичному підтексті задля досягнення вищого рівня національної безпеки, однак у даному випадку необхідно дотримуватися балансу між політичною безпекою та економічною ефективністю ринку. Різниця у процедурі видачі ліцензій для постачальників не з держав ЄС та країн, що не входять до Енергетичного Співтовариства, існує в Іспанії, Польщі, Болгарії, Люксембургу. Однак надто жорсткі відмінності у процедурі видачі ліцензій можуть призвести до встановлення більш тривалих і жорстких процедур для міжнародних гравців ринку, що мають намір увійти на український ринок.

Деякі держави ЄС установлюють додаткові вимоги для отримання ліцензії на постачання природного газу кінцевим споживачам. Як правило, такі додаткові вимоги покликані забезпечити більший захист кінцевих споживачів та вищу безпеку постачання. Найчастіше застосовуються такі додаткові вимоги до ліцензування:

- ✦ *надання підтвердження в спроможності постачати природний газ.*

Дана вимога передбачає не лише підтвердження постачальником спроможності надавати послуги постачання, наявності ресурсу, але й наявність в постачальника можливостей до диверсифікації своїх джерел надходження природного газу для постачання кінцевим споживачам за різних умов;

- ✦ *вимога стосовно обов'язкової диверсифікація зарезервованих транспортних потужностей.*

Зокрема, у Франції постачальники, що постачають більше 5% на національному ринку, повинні замовити можливості потужностей мінімум на 2-х точках входу, якщо більше 10% – то мінімум на 3-х точках входу. Окрім цього, постачальник зобов'язаний надати перелік контрактів на поставку у відповідне міністерство (у тому числі вказати інформацію про тривалість контракту, постачальників ресурсу, країн – джерел ресурсу, законтрактовані обсяги, точки поставки і точки входу законтрактованих обсягів) [7];

- ✦ *вимога з приводу обов'язкового резервування певного обсягу природного газу на зберігання.*

Даний випадок притаманний Польщі, де є різниця в процедурі ліцензування постачальників, що здійснюють економічну діяльність лише на внутрішньому ринку, і постачальників, що здійснюють міжнародні поставки. Компанії, що займаються міжнародною торгівлею природним газом, повинні мати газ у сховищах, який тотожний щонайменше середньому 30-денному імпорту даної компанії. У свою чергу, сховища повинні мати можливість вивести даний обсяг природного газу максимум протягом 40 днів. Однак дана вимога стосується не всіх постачальників природного газу в Польщі. Якщо

максимальний обсяг імпорту природного газу протягом календарного року не перевищує 100 млн куб. м, а кількість клієнтів компанії не перевищує 100 тис., то дана компанія звільняється від обов'язків утримувати запаси природного газу [8]. Невиконання даної вимоги може бути причиною до позбавлення ліцензії.

Однак дані додаткові вимоги до ліцензування є потенційними бар'єрами для входження на ринок нових гравців, особливо нових і невеликих кандидатів. Такі наслідки виникають з низки причин:

- ✦ вимоги продемонструвати відповідні запаси газу та надійні джерела постачання природного газу на практиці можуть спричинити більшу зорієнтованість споживачів до роботи за довгостроковими контрактами.

Це, у свою чергу, може вплинути на спотову торгівлю та ліквідність ринку, а також призвести до завищення цін для кінцевих споживачів, якщо ціна на спотових ринках буде нижчою, ніж за довгостроковими контрактами. Також великі гравці завдяки привабливішим контрактним умовам та більшим обсягам зазвичай мають більше переваг при укладанні комерційних угод у порівнянні з новими та невеликими гравцями на ринку;

- ✦ вимоги, що стосуються необхідності забезпечення диверсифікації поставок на практиці складно однаково виконати всім учасникам ринку.

По-перше, великим гравцям легше забезпечити виконання даної вимоги завдяки їх спроможності замовляти великі обсяги природного газу за привабливішими умовами. По-друге, можуть виникати складнощі участі компаній у спотовій торгівлі, оскільки сторони на даному сегменті ринку не завжди можуть бути проінформованими про походження ресурсу;

- ✦ вимога щодо забезпечення достатнього страхового обсягу природного газу передбачає, що всі постачальники мають вільний доступ до газосховищ.

Водночас, через адміністративні або технічні обмеження, особливо у перевантажених мережах, така вимога може бути потенційною перешкодою виходу на ринок нових гравців. Також дана вимога призводить до значного збільшення витрат для учасників ринку.

У договорах з TSO з транспортування газу також висуваються вимоги, лише при дотриманні яких можливо укласти подібного характеру контракти. Загальні вимоги до суб'єктів, що виконують функції з транспортування і постачання природного газу (*shippers*), що застосовують в договорах з TSO, схожі до загальних вимог ліцензування (виконання функцій «постачальника останньої надії» або зобов'язання з обслуговування споживачів). Дані вимоги потрібні для того, щоб можна було придбати послуги, що надає суб'єкт, який здійснює управління газотранспортною системою (послуги надання потужностей, балансування, доступ до точок входу та виходу, віртуальної точки). За аналогією до вимог при ліцензуванні вимоги до договорів передачі газу з TSO також можливо розділити на *загальні* та *додаткові*.

З метою ефективного функціонування газотранспортної мережі до TSO встановлюються детальні ви-

моги відносно комунікації IT-систем. Дані вимоги в більшості випадків не можуть спричинювати скільки-небудь серйозних перешкод для заходу на ринок нових учасників, що, правда, існуючі великі компанії все ж зберігатимуть конкурентну перевагу порівняно з новими та невеликими учасниками ринку завдяки меншій частці транзакційних витрат.

Подібно до вимог, що застосовуються державними органами до постачальників, додаткові вимоги стосовно контрактів із транспортування газу покликані забезпечити досягнення більшої безпеки постачання та підтвердити, що суб'єкти, які виконують функції забезпечення транспортного постачання природного газу (*shippers*), спроможні виконувати свої контрактні обов'язки. Наприклад, у Словаччині суб'єкти ринку, що бажають виконувати функції забезпечення транспортного постачання природного газу (*shippers*), повинні надати підтвердження, що оператори мереж спроможні забезпечити транспортування газу з точки входу до точки виходу. Як правило, TSO на європейських ринках вводять додаткові вимоги не так часто в порівнянні з державними органами. Однак так само, як і з додатковими вимогами, пов'язаними з ліцензуванням, додаткові вимоги, що стосуються договірної бази з TSO, потенційно можуть мати негативні наслідки як для торгівлі на спотовому ринку та ліквідності, так і для ефективності ринку, оскільки великі компанії, як правило, будуть мати перевагу над новими та невеликими учасниками ринку [9].

Україна, реформуючи національний газовий ринок, зобов'язана вдосконалити дозвільну систему відповідно до нових викликів ринку та задля його ефективного функціонування (з урахуванням норм безпеки та захисту прав кінцевих споживачів). У межах цього реформування у сфері ліцензування та запровадження типових договорів з TSO необхідно дотримуватися таких принципів:

- ✦ *прозорість і доступність інформації.*

Україні необхідно уніфікувати термінологію або, запроваджуючи нові терміни, що характеризують раніше не виконувані роботи або послуги, користуватися загальноєвропейським тлумаченням цих термінів (напр., «клієнт», «споживач»). Різні розуміння термінів європейськими регуляторами та вітчизняними TSO ускладнює інтеграцію українського та європейського газових ринків (нечітке або неповне трактування визначень «безпека постачання природного газу», «вразливі споживачі», «постачальник останньої надії», «кризова ситуація з надходження природного газу» та ін.). Інформація з приводу ліцензування, типових договорів та діяльності на внутрішньому ринку повинна бути відкритою та повною мірою доступною на відповідних веб-сайтах організацій, які відповідальні за дану економічну діяльність. Уся інформація повинна бути доступна в повному обсязі в одному інформаційному порталі та не має бути розбита між різними веб-сайтами з відсиланнями до різних законів, нормативних актів та відомств. Мережеві кодекси, що регулюють технічне функціонування газових систем України, мають бути перекладеними

хоча б англійською та також доступними для вільного користування;

- ✦ *принцип єдиного вікна при ліцензуванні як засіб скорочення адміністративного навантаження.*

Ліцензування та договірні відносини з TSO необхідно сприймати лише як складову нормативно-правового забезпечення функціонування ринку, а тому самі по собі вони не забезпечують достатньої інформації про практичні наслідки від запровадження або відсутності окремих вимог для суб'єктів ринку. Крім того, вимоги до ліцензування або договорів з TSO повинні розглядатися в комплексі як такі, що не суперечать та взаємодоповнюють один одного. Лише при такому підході вони не будуть створювати надмірне регуляторне навантаження та перешкоджати у доступі до системи або віртуальної точки торгівлі (VP) для учасників ринку. Тому одним із прогресивних підходів до ліцензування та взаємодії з TSO, що використовують в ЄС, є так званий принцип єдиного вікна. У деяких випадках загальні вимоги, що застосовуються TSO до суб'єктів, які виконують функції забезпечення транспортного постачання природного газу (*shippers*), схожі на ті, які національний регулятор висуває до постачальників. У таких випадках доцільно видавати одну ліцензію, що автоматично дає дозвіл на здійснення даних господарських видів діяльності на ринку. Наприклад, в Україні немає необхідності видавати окрему ліцензію на постачання газу оптовими постачальниками, посилаючись на необхідність забезпечення безпеки поставок, оскільки ці ж функції можуть бути передбачені в договорі з оператором. Крім того, у Португалії запроваджена ефективна практика, коли постачальники, які отримали ліцензії на постачання природного газу кінцевим споживачам в інших країнах ЄС, автоматично отримують дозвіл здійснювати таку ж діяльність у Португалії. Це зменшує бар'єри для входу на ринок міжнародним гравцям та є корисним досвідом для запровадження в Україні.

- ✦ Додаткові вимоги як бар'єр для спотової торгівлі та ліквідності ринку.

Загальні вимоги висуваються до суб'єктів ринку задля того, щоб забезпечити виконання певних обов'язків та стандартів. У всіх державах ЄС існує більш-менш стандартний набір таких вимог, які, по суті, характеризують вже існуючу ділову традицію, а тому не можуть вважатися об'єктивною перешкодою для нових учасників ринку. Наявність додаткових вимог варіюється від національних особливостей, однак головна їх мета – захист кінцевих споживачів і забезпечення безпеки поставок за будь-яких обставин. Раніше в Україні запровадження низки таких вимог було неактуальним, однак з ускладненням господарських відносин між учасниками ринку, а також появою суспільного запиту на підвищення надійності та безпеки поставок вони виходять на перший план. Такі вимоги, як продемонструвати достатні запаси газу, мати надійне джерело надходження ресурсу, забезпечити диверсифікацію постачання на практиці часто стають перешкодами для окремих гравців на ринку. Великі підприємства зазвичай знаходяться в більш вигідному становищі за рахунок «ефекту порт-

феля», ніж нові та малі підприємства. Окрім того, такі вимоги можуть значною мірою переорієнтувати споживачів на купівлю природного газу за довгостроковими контрактами, що негативно вплине на спотову торгівлю та ліквідність ринку;

- ✦ спільні та непропорційні вимоги як бар'єр для спотової торгівлі та ліквідності ринку.

На ринку природного газу учасники зазвичай виконують декілька функцій. Більше того, для виконання своїх зобов'язань у деяких випадках учасники просто змушені виконувати декілька функцій. Наприклад, постачальникам необхідно доставити газ для своїх споживачів за допомогою трубопроводів, а отже, вони повинні виконати функції забезпечення транспортного постачання природного газу (*shippers*). Таким чином, різні види ринкової діяльності (торгівля, транспортування та постачання) повинні бути забезпечені однією компанією, навіть у тих випадках, якщо відповідні зобов'язання не були передбачені ліцензійними або договірними умовами. У випадках, коли такі зобов'язання все ж таки є обов'язковими, вони самі по собі не є перешкодою, оскільки більшістю учасників ринку й так виконуються (діяльність об'єктів). Однак обов'язкові зобов'язання можуть стати бар'єром у тих випадках, коли вимоги, що накладаються на окремі види діяльності, є непропорційними (невідповідними) цій діяльності. Наприклад, у разі єдиної ліцензії на постачання та оптової торгівлі накладання додаткових вимог щодо безпеки постачання буде значною мірою непропорційним для учасників ринку, що займаються лише торгівлею на відміну від компаній, що також здійснюють постачання природного газу кінцевим споживачам. Тому в таких випадках доцільно або розділити одну ліцензію на дві окремі, або надати можливість для трейдерів бути звільненими від виконання таких вимог, що й було здійснено в новому Законі «Про ринок природного газу».

ВИСНОВКИ

У країнах ЄС не існує єдиної моделі реалізації всіх вимог третього енергетичного пакета у внутрішнє законодавство, такий самий підхід стосується питань ліцензування та газотранспортних договорів. Тому кожна держава самостійно приймає рішення щодо адаптації європейських вимог енергетичного законодавства до особливостей внутрішнього ринку. Однак існують загальні принципи, які мають служити базою ділової культури національних ринків та гармонічно створювати єдиний європейський інтегрований енергетичний простір. Зміна у підході держави до стандартів ліцензування та регулювання договірних відносин з газотранспортними операторами виникла з появою запиту в суспільстві щодо якіснішого надання послуг постачання та забезпечення вищого рівня безпеки – як самого постачання на внутрішній ринок газу (надійності), так і, власне, безпеки постачання природного газу споживачам за конкурентними та доступними цінами.

Головна мета загальних і додаткових вимог, що висуваються під час ліцензування до постачальників, полягає у досягненні гарантованого рівня безпеки поставок

кінцевим споживачам. Однак за певних обставин дані вимоги несуть потенційну загрозу негативного впливу на спотовий ринок та ліквідність, а також появи додаткових бар'єрів для невеликих і нових учасників ринку. Тому, запроваджуючи конкретні вимоги до суб'єктів господарювання на ринку природного газу, необхідно виходити з позицій компромісу між безпекою постачання, розширенням конкуренції та ліквідністю ринку. Актуальність кожної з вимог не є постійною, тож залежно від ситуацій на ринку окремі вимоги можуть бути посилені або, навпаки, скасовані.

Загальні вимоги до суб'єктів, що виконують функції з транспортування і постачання природного газу (*shippers*), які застосовують у договорах з TSO, схожі до загальних вимог ліцензування. Головною вимогою до контрактів з транспортним оператором є забезпечення ефективного господарського процесу на ринку. Тому договори з TSO, як правило, перш за все повинні не ускладнювати процес ведення бізнесу в порівнянні з правилами ліцензування, а забезпечувати ефективний господарський процес і контролювати безпосередньо надійність та безпеку постачання природного газу. Договори з TSO не повинні ставати скільки-небудь серйозною перешкодою для заходу нових учасників на ринок, оскільки перш за все відображають звичну бізнескультуру на даному сегменті національного ринку.

Україна, реформуючи внутрішній газовий ринок відповідно до нових суспільних запитів на підвищення надійності та безпеки поставок, зобов'язана вдосконалити дозвільну систему задля врахування нових вимог суспільства та забезпечення його ефективного функціонування. Європейські практики дозволяють отримати весь необхідний спектр ефектів від запровадження європейських принципів до загальних і додаткових вимог у сфері ліцензування та регулювання договорів з транспортними операторами.

Однак надто складні додаткові вимоги або високі, неспівмірні загальні вимоги можуть ставати бар'єрами для відкритості ринку, що загалом спричиняють негативні тенденції для розвитку. Це може призвести до того, що через надмірну зарегульованість та складну дозвільну систему на ринку й далі будуть існувати бар'єри для заходу нових трейдерів, що означатиме продовження монополії НАК «Нафтогаз». Тому Україна, запроваджуючи певні норми, враховуючи політичну необхідність досягнення вищого рівня національної безпеки та підвищення надійності ГТС, повинна однаково дотримуватися балансу між національною безпекою та економічною ефективністю ринку. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Кацуба О. В. Поняття та особливості ліцензійно-дозвільної діяльності та подальшої реалізації нафти та природного газу / О. В. Кацуба // Форум права. – Харків, 2012. – № 3. – С. 215 – 256.
2. Про ринок природного газу : Закон України № 329-VIII від 09.04.2015 // Відомості Верховної Ради. – 2015. – № 27. – С. 234.

3. Воронін Я. Г. Поняття та види дозвільних процедур у нафтогазовому комплексі / Я. Г. Воронін // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2014. – № 3. – С. 94 – 98.

4. Центр Разумкова. Аналітична доповідь «Розвиток газового сектора України в контексті євроінтеграції». – Київ, 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.razumkov.org.ua/upload/1392734130_file.pdf

5. Фетисова С. В. Ліцензування як засіб державного регулювання господарської діяльності / С. В. Фетисова // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). – Ірпінь, 2009. – № 4 (47). – С. 226 – 232.

6. Directorate-General for Energy «Study on tariff design for distribution systems» / European Commission., 2014 [Electronic resource]. – Mode of access : https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/20150313%20Tariff%20report%20final_revREF-E.PDF

7. Захманн Г. Удосконалення механізму регулювання газотранспортної системи України шляхом впровадження правил Енергетичного Співтовариства : аналітична доповідь німецького консультативного центру – 2014 / Георг Захманн, Софія Рустер [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ier.com.ua/files//publications/Policy_papers/German_advisory_group/PP_03_2014_ukr.pdf

8. Lohmann H. The German Path to Natural Gas Liberalization / H. Lohmann // Oxford Institute for Energy Studies. – Berlin, 2006. – P. 90.

9. DNV Kema & Cowi: Entry-exit regimes in gas Country Factsheets / Prepared for the European Commission under Contract. – Groningen, 2013 [Electronic resource]. – Mode of access : <https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/201307-entry-exit-regimes-in-gas-parta.pdf>

Науковий керівник – Подолець Р. З., кандидат економічних наук, завідувач паливно-енергетичного сектора ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України» (м. Київ)

REFERENCES

“DNV Kema & Cowi: Entry-exit regimes in gas Country Factsheets”. <https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/201307-entry-exit-regimes-in-gas-parta.pdf>

Fetysova, S. V. “Litsenzuvannia iak zasib derzhavnoho rehulivannia hospodarskoi diialnosti” [Licensing as a means of state regulation of economic activity]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu DPS Ukrainy (ekonomika, pravo)*, no. 4 (47) (2009): 226-232.

Katsuba, O. V. “Poniattia ta osoblyvosti litsenziino-dozvilnoi diialnosti ta podalshoi realizatsii nafty ta pryrodnoho hazu” [The concept and features of the licensing activities and further realization of oil and natural gas]. *Forum prava*, no. 3 (2012): 215-256.

[Legal Act of Ukraine] (2015).

Lohmann, H. *The German Path to Natural Gas Liberalization*. Berlin: Oxford Institute for Energy Studies, 2006.

https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/20150313%20Tariff%20report%20final_revREF-E.PDF

“Tsentrazumkova. Analitichna dopovid «Rozvytok hazovoho sektora Ukrainy v konteksti ievrointehratsii»” [Razumkov Centre. Analytical report “Development of Ukraine’s gas sector in the context of European integration”]. http://www.razumkov.org.ua/upload/1392734130_file.pdf

Voronin, Ya. H. “Poniattia ta vydy dozvilnykh protsedur u naf-tohazovomu kompleksi” [Concept and types of licensing procedures in the oil and gas sector]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriya «Yurydychni nauky»*, no. 3 (2014): 94-98.

Zakhmann, H., and Ruster, S. “Udoskonalennia mekhanizmu rehulivannia hazotransportnoi systemy Ukrainy shliakhom vprovadzhennia pravyl Enerhetychnoho Spivtovarystva : analitichna dopovid nimetskoho konsultatyvnoho tsentru – 2014” [The mechanism of regulation of gas transportation system of Ukraine by implementing the rules of the Energy Community analytical report of the German Advice Centre - 2014]. http://www.ier.com.ua/files//publications/Policy_papers/German_advisory_group/PP_03_2014_ukr.pdf